

LIGETI DÁVID

A DESZAKRALIZÁLT KORONA

■ 1945. március 27. és 1978. január 5. között a Szent Korona történelmének egyik leghosszabb külföldi epizódjára került sor.

■ Hazánk határain kívül ennél tartósabb távollétre csak 1572 és 1608 között volt példa, akkor azonban a legitim magyar király akarata-ból őrizték a koronázási jelvényeket Bécsben, illetve Prágában.

■ A korona, annak ellenére, hogy a 20. század közepén egy emberöltőnyi időszakra – 11 873 napra – külföldre került, továbbá a magyar politikai elit egészen 1970-ig nem is ismerhette az őrzés helyét, viszonylag jelentős szerepet töltött be a magyar belpolitikában. Kétségtelen, hogy a koronázási jelvények a legjelentősebb vitatémát közvetlenül a második világháborút követő években szolgáltatták, majd egy bő húsz évig tartó pangás és hallgatás következett.

■ A kommunista korszak évtizedei lekoptatták a Szent Korona jelzőjét, s egyfajta deszakralizációs folyamat eredményeként a koronázási jelvények értékes, de pusztán múzeumi műtárgyakká váltak.

◆
Az ünnepélyes átadásra kiállított magyar Szent Korona az Országházban, 1978. január 6.
◆

A Szent Korona 1945-ben közel egy évig úgy volt távol az országtól, hogy az formailag még királyság volt. 1945 augusztusában az amerikaiak visszaszolgáltatták a Szent Jobbot, így az ereklye már részese lett az augusztus 20-i ünnepegeknek. A bizonytalan politikai helyzet közepette azonban a Szent Korona már nem kerülhetett magyar földre. 1918 után most először az ország nem pusztán király nélküli királysággá, hanem korona nélküli királysággá változott.

A DETRONIZÁLT SZENT KORONA

A Szent Korona már 1945-ben is többnyire csak „koronaként”, esetleg „magyar koronaként” jelent meg az állami és baloldali források zömében. 1945 júniusának végén érkeztek meg az első – bizonytalan – hírek arról, hogy megtalálták Ausztriában a magyar koronázási jelvényeket. Bár az ország ellenőrzését a szovjet Munkás–Paraszt Vörös Hadsereg szilárdan tartotta kezében, baloldali publicisztikák megfogalmazták azt a félelmet, hogy a Szent Korona nem pusztán a Horthy-rendszer, hanem a nyilaskeresztes rezsim visszatérésének eszköze lesz. Ebben döntő szerepe volt annak, hogy 1944 őszén Szálasi a Szent Koronára tette le nemzetvezetői esküjét.

Am emellett éles támadások keresztüztüzebe került a Horthy-korszak idején kidolgozott Szent Korona-tan is, amelyet az 1946 márciusában megalakított Baloldali Blokk pártjai (Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt) a reakció ideológiájának, valamint antidemokratikusnak bélyegeztek. Többször visszatérő motívum maradt az egész 1945 utáni mentalitásban annak a ténynek a hangoztatása, hogy 1930-tól kezdve minden bírói ítélet így kezdődött: „A magyar Szent Korona nevében!” Mindezek miatt már a Szent Korona említése is a „feudális, Horthy-fasiszta, nyilas, legitimista” stb. jelzőkkel egyenértékű hatást váltott ki.

1946. február 1. a magyar királysági államforma végét hozta, miután az ország történetében másodszer kikiáltották a köztársaságot. (Megjegyzendő, hogy az 1918. évi, ún. I. Magyar Köztársaság valójában a Magyar Népköztársaság nevet viselte – minden hivatalos iraton ebben a formában jelent meg,

sőt több ízben helyreigazították a köztársaság névforma alkalmazóit.) Értelemszerűen a korona kérdése a köztársaság kikiáltása körüli időszakban előtérbe került.

A Nemzetgyűlésben heves viták folytak az államformaváltással összefüggésben. A köztársasági államforma bevezetését támogató törvényjavaslatot Sulyok Dezső terjesztette elő a Nemzetgyűlésben 1946. január 30-án. Másnap Slachta Margit, a Keresztény Női Tábor vezetője fogalmazta meg, hogy a köztársaság bevezetéséről szóló törvény nem tesz említést a Szent Koronáról. Slachta a magyar legitimizmus érvrendszerét képviselve kiállt amellett, hogy „a Szent Korona tana nem fikció, ilyet állítani igen nagy tévedés. A Szent Korona ugyanis ebben a felfogásban állandóan inti a hatalom két hordozóját, a nemzetet és a királyt a jogelviségre.” A képviselő azt is helyesen ismerte fel, hogy ha a koronázási jelvények visszatérnek Magyarországra, „majd intézkedés történik arról, mi legyen a Szent Koronával, és esetleg elhatározzák, hogy betegyék a múzeumba. A detronizált Szent Korona már egy halott korona lesz, nem élő személyiség, mint most, mikor élő jelkép és élő jogforrás. Olyan lesz, mint egy drága halott, kit beteszünk a koporsóba és tudatunk van arról, hogy csak holtteste van itt.”

Felszólalását a kormánypártok képviselőinek részéről – így a kisgazdák részéről is – heves bekiabálások kísérték. Többek között elhangzott, hogy „az ország nem a korona, hanem a magyar nép és Kossuth országa”, „a nép a jogforrás, nem a korona”, vagy a „történelmi tradíció nekünk a Dózsa trónja”. Ahogy a Népszava fogalmazott: „A köztársaság és a demokrácia védelméről szóló törvényjavaslat kirobantotta a belpolitikai válságot. Elérkezett a nyílt színvonal. A nemzetgyűlés demokratikus többsége és a dolgozó osztályok megmozdulása eldöntötte a kérdést – de világossá vált az az egyszerű tény is, hogy akik a közelmúltban olyan sokszor emlegették a »magyar szent koronát« – a köztársaság és a demokrácia ellenségei –, azoknak legfőbb törekvésük, hogy elgáncsolják a fennálló államforma védelmének jogi megalapozását.”

Más szavakkal: a Szent Korona, valamint az arra szimbolikusan épülő magyar történelmi alkotmány a II. Magyar Köztársaság egyik fő ellenségévé lépett elő – természetesen döntően az MKP politikálása következtében. En-

nélfogva érthető, hogy ebben a légkörben magának a koronának is fenyegető hatása volt.

A KORONÁTLANÍTOTT CÍMER

Jóllehet hazánk sorsa lényegében már az 1943. évi teheráni konferencián megpecsételődött, vagyis az angolszászok elfogadták, hogy az ország a kommunista blokk részévé fog válni, a kortársak számára ez még nem volt nyilvánvaló. Minden politikai szereplő többé-kevésbé megalapozottnak látta azt a lehetőséget, hogy akár a királyság helyreállítására is sor kerülhet. Ismert tény volt továbbá, hogy az angolszászok körében Habsburg Ottó reputációja jelentős mértékben felértékelődött a második világháború idején, mivel IV. Károly fia a kezdetektől szemben állt a náciizmussal. E tényező révén az amerikaiak komoly fegyverként tudták (volna) felhasználni a Szent Koronát a második világháborúban nem kompromittálódott legitimitást helyrehozásáért és az ország alkotmányos monarchiává alakításáért. Más kérdés, hogy nem éltek ezzel a lehetőséggel, egyben szemet hunytak afelett, hogy Sztálin lesöpri a térképről a kelet-közép-európai demokratikus rendszereket.

A Szent Korona ügye a II. Köztársaság első hónapjaiban a címerkérdésnél jelentkezett. Hasonlóan 1989-hez, az államformaváltással egyidejűleg nem történt intézkedés a címer megváltoztatásáról, így még hónapokig koronás címet használt a köztársaság. A Baloldali Blokk álláspontját ekképp fogalmazta meg a *Népszava* név nélküli publicistája: „Csak jelkép, de a jelképek néha igen sokat jelentenek. Magyarország megszűnt királyság lenni és ezzel megszűnt a szent korona tanának fiktív és okatlan elmélete is. A magyar korona tehát nem közjogi fogalom többé, nem jelképe az államnak, hanem történelmi becsű műkincs. Semmi indoka sincs tehát annak, hogy a magyar állam címerén szerepeljen, mint ahogy nem szerepel a címerben például a Pray-kódex sem.” Ezt a nézőpontot fokozatosan sikerült átvinni társadalmi szinten: a *Magyar Közlöny* 1946. június 4-én jelent meg utoljára a régi címerrel, és 1947-re a Kossuth-címer szinte mindenhol felváltotta elődjét. Más kérdés, hogy két év múlva Rákosi rendszere ismét címert módosított...

Az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés nem foglalkozott a koronázási jelvények ügyével, azokat nem érintette a restitúció. Az amerikai felfogás szerint ugyanis nem hadizsákmányként kerültek a regáliák a US Army kezére, hanem a magyar királyi koronaőrök adta át azokat. Az egyre inkább elhidegülő amerikai-magyar viszony így hosszú évtizedekre befagyasztotta a Szent Korona helyzetét.

1947-ben került sor a honvédségi egyenruhák és sapkák cseréjére: a gombokról eltávolították a koronákat. Az intézkedést így kommentálta a *Népszava* névtelen publicistája: „Látjuk az évszázados feudál-legitimista szellem lassú sorvadását és helyébe a Martinovicsek, Petőfik, Kossuthok és Tánacsok magyar radikalizmusának izmosodását és a szent korona hamis államjogi tana helyett a népfenség elvének gyakorlati érvényesülését”. A Szent Korona mint szimbólum azonban hamarosan még fontosabb szerepet kapott: a Mindszenty elleni koncepció per részévé vált.

MINDSZENTY „ÖSSZEESKÜVÉSE”

1948 márciusában érkezett a hír az országba, hogy az Amerikai Egyesült Államok megtagadja a Szent Korona visszaszállítását Magyarországra, és a Vatikán is felmerült lehetséges őrzési helyként. A hercegprímás elleni per egyik vádpontja szerint a bíboros azért akadályozta meg a korona hazaszállítását, hogy alkalmas időben megkoronázhassa vele Habsburg Ottót. Az 1948. december 26-án – a nemzetközi jog rendkívüli durva megsértésével – letartóztatott bíborost emellett kémkedéssel, a köztársaság megdöntésével, továbbá valutával való üzérkedéssel is megvádolták. Mindent egybevetve, a Szent Korona ügye a II. Magyar Köztársaság Mindszenty ellen alkalmazott fegyvereinek egyikévé vált.

Milyen valós tényeket forgatott ki a bolsevik államhatalom? A köztársaság kikiáltása után tíz nappal az érsek levelet intézett XII. Piuszhoz, amelyben kérte, hogy a Szent Korona a Vatikánban kerüljön elhelyezésre. Mindszenty okfejtése szerint a magyar republika megszületésével a koronának az eredeti küldő félnél kell lennie, vagyis a pápánál – jóllehet tudjuk, hogy a Szent Korona nem azonos a Szent Istvánnak küldött koronával. A hercegprímás 1947 nyarán valóban tárgyalt Habs-

burg Ottóval, mivel foglalkoztatta a párizsi békeszerződéssel – elméletileg – kialakuló hatalmi vákuum. Más kérdés, hogy épp a világegés idején megkötött angolszász-szovjet megállapodások révén e terveknek nem sok realitásuk volt. Erre egyébként ekkortájt ébredt rá maga a hercegprímás is.

Veres Péter 1949. január 17-i nyilatkozata világította meg a vád valódi ideológiai hátterét: „Hogy micsoda korlátozott fantasztaság kell ahhoz, hogy valaki ma, a szocializmus világmozgalmának győzelmes előretörése idején a minden uralkodóházak közt legsötétebb múltú uralkodóház, a Habsburg-ház visszaállításáról ábrándozzék – még ha csak ábrándozik is –, az szinte érthetetlen. Aki az ilyen gondolatokat komolyan veszi, az nemcsak feudálisan reakciós, hanem a legtisztább értelemben nemzetáruló is.” Alapy Gyula főügyész pedig így fogalmazott: „A tárgyalás folyamán kiderült, hogy a volt királyi koronát ennek a szervezkedésnek a mesterkedése következtében tartották vissza az amerikai haderők. Mindszenty a korona visszatartásával nemcsak államunkat akarta megfosztani ettől a relikviától, hanem biztosítani akarta a maga számára, hogy kéznél legyen a korona, ha ő ezt Habsburg Ottó fejére akarja tenni!”

Szimbolikus jelentősége is volt annak, hogy éppen azon a napon, amikor 1949. február 8-án Mindszentyt életfogytiglani fegyházra ítélték, XII. Piusz megnyitotta IV. Károly boldoggá avatási eljárását. A Mindszenty-per követően még egy alkalommal került előtérbe a Szent Korona ügye, ez azonban nem kaphatott publicitást hazánkban. Amikor 1950-ben koholt vádak alapján a Magyar Népköztársaság kémkedésért elítélte Robert A. Vogeler amerikai üzletembert, Rákosi felajánlotta, hogy a koronázási jelvényekért cserébe szabadon engedik a férfit. Ilyen alku azonban nem kötött, Vogeler pedig más eredményekért viszonzásul 1951-ben távozhatott az országból.

A HALLGATÁS KORA

Miután lezárult a Mindszenty-ügy és a Vogeler-affér, a Szent Korona lényegében eltűnt a hazai közbeszédből. Rákosi rendszerében, valamint a Kádár-rendszer első tizenöt évében egyértelmű hallgatás jellemezte ezt a témát. 1956 ebből a szempontból nem hozott lényeges változást, amiben jelentős szerepe

volt annak, hogy a tíz évvel korábban még létező legitimista tábor szétesett, és a fiatalság döntő része egyértelműen köztársaságpárti volt. Ennélfogva fel sem merült például, hogy ne a Kossuth-címer legyen a magyarság jövőendő címere. A helyzetet mi sem jellemzi jobban, mint hogy amikor a forradalom napjaiban a kiszabadult Mindszentyhez intézett üzenetében Habsburg Ottó cselekvést kért a Szent Korona ügyében, a bíboros így válaszolt: *„Oly messze vagyunk ettől, oly bizonytalan a helyzet.”*

Az 1956-os forradalom és szabadságharc kimenetele jelentősen befolyásolta a koronázási jelvények sorsát: a megtorlás időszaka beláthatatlan távolságra tette azok visszaszolgáltatását Magyarországnak. A Szent Korona történetének kutatása is lényegében szünetelt az 1945 és 1978 közötti időszakban. Mindennek ellenére a magyar külügy a hatvanas évek végéig összesen négy alkalommal kísérelte meg a koronázási jelvények visszaszerzését.

Miután 1963-at követően jelentősen enyhült az amerikai–magyar feszültség, és a Kádár-rezsim fokozatosan szalonképessé vált a nyugati világban, ismét előtérbe kerülhetett a Szent Korona ügye. Az USA-ban élő magyar emigráció egy része azonban kategorikusan elutasította a korona visszaszolgáltatását. A nyugati emigráns körök véleményét a magyarországi olvasó többszörös szűrőn keresztül ismerhette meg, jellegzetesen azt a marxista taktikát alkalmazták a szerkesztők, hogy egy adott emigráns véleményt csak annak kritikáján keresztül ismertettek.

A koronát érintő hallgatás elsőként 1966-ban oldódott valamelyest, amikor az Amerikai Egyesült Államok nagykövetet delegált Budapestre. A magyar külügy 1964 decemberében érdeklődött az amerikai ügyvivőnél, hogy hol van a Szent Korona és mikor szolgáltatják vissza. Erre 1965. január 6-án az a válasz érkezett, hogy megfelelően és kellő titoktartás mellett őrzik a koro-

A Szent Korona, az országalma és a jogar az Országházban, 1978. január 6.

názási jelvényeket, amelyek visszaadását a kétoldalú amerikai–magyar kapcsolatok javulásától teszik függővé. Ekkor még senki sem tudhatta, hogy erre a napra pontosan tizenhárom évvel később fog sor kerülni. Mindazonáltal a hatvanas évek végére a magyar politikai vezetés magatartásában is változás figyelhető meg: Kádárék egyértelműen vissza szeretnék volna kapni a koronázási jelvényeket, annak ellenére, hogy ez a lépés a rendszer stabilitására is kedvezőtlenül hathatott.

Miután 1971-ben a kommunista rezsim számára viszonylag megnyugtató módon sikerült rendezni Mindszenty ügyét, és a bíboros elhagyta az amerikai nagykövetség épületét, majd az ország területét, a magyar–amerikai viszonyt leginkább terhelő probléma

megszűnt. 1975-ben az MSZMP XI. kongresszusán Puja Frigyes külügyminiszter nyilvánosan utalt a koronázási jelvények visszaadásának igényére. Magyarországon ekkoriban szűnt meg a Szent Koronát körülvevő tabusítás.

A KORONÁZÁSI JELVÉNYEK HAZATÉRÉSE

Mindszenty József 1975. május 6-i halálával, majd Jimmy Carter ez év őszén történt elnökké választásával elhárultak az akadályok a koronázási jelvények hazatérése elől. Magyar szempontból némileg szerencsétlen időzítéssel, 1977. november 4-én adták hírül az amerikai lapok, hogy az USA visszaszolgáltatja a Szent Koronát. A magyar külügy azon-

ban már október 1-jén értesült az amerikai döntésről, és hamarosan el is fogadta az USA feltételeit. Ezek a következők voltak: 1.) A magyar delegációnak az ország lakosságát kell reprezentálnia, és jelen kell lennie Lékai László esztergomi érseknek. 2.) A Szent Koronát nyilvános helyen kell kiállítani, olyan helyszínen, amely reprezentálja annak történelmi értékét, jelentőségét. 3.) A ceremóniának szintén hangsúlyoznia kell a korona nemzeti és történelmi jelentőségét, valamint lehetővé kell tenni, hogy a koronázási jelvényeket a külföldön élő magyarok is megtekinthessék.

1977 végén, amikor világossá vált, hogy hazatérnek a koronázási jelvények, hirtelen a közbeszéd egyik fő témájává lépett elő a Szent Korona ügye. Rövidesen magyar szakmai delegáció utazott az USA Kentucky államában található Fort Knoxba, ahol megtörtént a koronázási jelvények szakmai átvétele. A Szent Korona 1978. január 5-én tért vissza magyar földre. Bár nem az elnök vezette a delegációt, Cyrus Vance külügyminiszter személyében most először látogatott hazánkba ilyen magas rangú politikus az Egyesült Államokból. Budapesten történt a koronázási jelvények második hivatalos átvé-

tele, majd január 6-án hazánk az Országházban ünnepélyes keretek között kapta vissza azokat. A kommunista államhatalom gondosan koreografált módon igyekezett az események irányítását a kezében tartani – jó példa erre, hogy az átadási ceremóniát kétórás csúszással közvetítette a televízió.

A visszaemlékezők, különösen azok, akik közvetlen közelről láthatták a koronázási jelvényeket, világnézeti különbségre való tekintet nélkül életük egyik legfelemelőbb élményeként emlékeztek vissza erre az alkalomra. Az eseményre sajátos ambivalenciák sora volt jellemző: a koronázási jelvényeket az Országgyűlés elnöke, Apró Antal vette át Vance-től, vagyis az 1956-ot követő megtorlások egyik fő felelőse rázott kezét az egyik vezető amerikai jogvédővel. A sors iróniája, hogy Apró Mindszenty ügyében is az egyik legkérelmezhetőbb bolseviknak bizonyult, így valószínűleg csak kisebb nemzetközi ismertsége miatt lehetett szalonképeőbb magyar politikus az ünnepségen, mint az amerikai kérésre távol maradó Kádár.

A Szent Korona hazaérkezésének hatását két amerikai visszaemlékezésen keresztül érthetjük meg legjobban. Az amerikai szakmai delegáció vezetője, Victor Covey így fogalmazott egy interjúban: *„Fogalmam sem volt arról, hogy mennyire szent számukra ez a tárgy. Az emberek letérdeltek az út mentén, ahogy elhaladt mellettük. Rendkívül fontos volt számukra. Olyan volt, mintha fény vette volna körül. Hihetetlen volt! Sugárzott ezekre az emberekre. Síri csend honolt. Úgy vitték, mint egy gyermeket. Ahogyan Jézus Krisztus ment a Templomba galambok és édesanyja társaságában.”* A magyar származású New York-i képviselő, Theodore S. Weiss pedig szülőfalujába, Hajdúbagosra is ellátogatott, ahol a helyiek megköszönték neki a koronázási jelvények hazahozatalát. *„Egy hetven év körüli néni jött oda hozzám, és könnyes szemekkel ezt mondta: »Nem kellett megtenniük, de mi mind nagyon hálásak vagyunk, hogy megtették.«”*

EPILÓGUS

A magyar koronázási jelvények amerikai visszaszolgáltatása komoly legitimitációt jelentett a Kádár-rendszer számára, annak ellenére is, hogy a visszaadás feltételeként el kellett ismerni: a magyar nép kapja vissza azokat az amerikai néptől. A hidegháború során

Thomas Gerth, az amerikai külügyminisztérium magyarreferense kinyitja a koronázási ékszereket szállító ládát Szvetnik Joachim, az Iparművészeti Múzeum főrestaurátora és Fülep Ferenc, a Nemzeti Múzeum főigazgatója (jobbra) jelenlétében a Parlament épületében, ahol a hazakerült műkincseket átvizsgálták az ünnepélyes átadás előtt

– a nyolcvanas évek végéig – egyértelműen ekkor volt a legjobb az amerikai–magyar viszony. Jóllehet hazánkban az atomfegyvert is hadrendben tartó szovjet hadsereg volt jelen, és komoly katonai tervek születtek arra, miképp kellene háború esetén a Magyar Néphadseregnek szétzúznia a NATO észak-itáliai csapatait, a színpalak mögött már megindult a szocialista rendszer erjedése. Az 1970-es években megkezdődött, majd igen gyors üteművé vált az ország nyugati eladósodása – a koronázási jelvények visszaszolgáltatása így egyfajta üzletként is értelmezhető.

A rendszerváltás kezdetét utólagos ismereteink birtokában hazánk 1982. évi IMF-hez, illetve a Világbankhoz történő csatlakozásában is kereshetjük. Szimbolikus értelemben azonban ez a folyamat már 1978-ban megkezdődött azzal, hogy egy szocialista rendszer legitimációs bázisává változott a koronázási jelvények ügye. Jóllehet a kommunista vezetés sikerrel tette pusztán műzeumi tárgyá a Szent Koronát, igazolva Slachta Margit harminckét évvel korábban megfogalmazott tézisét, az átvételből következő önellentmondások – üzletelés az „imperialista”, nyu-

—→
A magyar államiság jelképe, a Szent Korona és a magyar koronázási ékszerek ünnepélyes átadása az Országház Kupolacsarnokában, 1978. január 6.
—→

gati superhatalommal, a tisztelet megadása a koronázási jelvényeknek – annak ellenére is erodáltak a rendszert, hogy 1978 januárjában ez még közvetlenül nem volt érzékelhető.

A Szent Korona hazaérkezése ebből a szempontból a magyar szocialista rendszer bukását is előkészítette. ♦